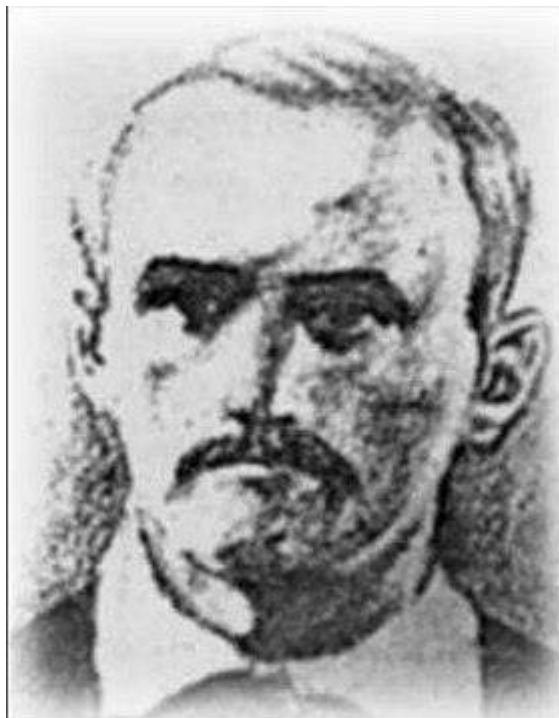

Міністерство освіти і науки України
Уманський національний університет садівництва
International Scientific Society
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Уманський осередок Наукового товариства імені Тараса Шевченка

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«ГРИГОРІЙ ВЕЛИЧКО – УЧЕНИЙ І ПАТРІОТ УКРАЇНИ»
(Умань, 22 жовтня 2024 року)

Умань 2024

*Рекомендовано до друку науково-методичною комісією факультету лісового і садово-паркового господарства Уманського національного університету садівництва
(протокол № 2 від 25 жовтня 2024 року)*

Редакційна колегія:

Мостов'як І.І. – доктор сільськогосподарських наук, професор (головний редактор); **Поліщук В.В.** – доктор сільськогосподарських наук, професор (заступник головного редактора); **Кисельов Ю.О.** – доктор географічних наук, професор; **Ровенчак І.І.** – доктор географічних наук, професор; **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор; **Сонько С.П.** – доктор географічних наук, професор; **Костюк М.В.** – кандидат історичних наук, доцент; **Кравцова І.В.** – кандидат географічних наук, доцент; **Ситник Ю.В.** – кандидат історичних наук; **Хіміч М.І.** – доктор філософії з наук про Землю (відповідальний секретар).

Григорій Величко – учений і патріот України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 22 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. 72 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції висвітлено результати досліджень сучасними українськими науковцями життєвого й творчого шляху видатного вченого, першого українця – доктора географії Григорія Величка, а також їхній доробок у сфері географії та суміжних наук. Видання може бути корисним для викладачів закладів вищої освіти, вчителів, студентів.

**За достовірність опублікованих матеріалів відповідальність несуть автори.
Видається в авторській редакції**

© Колектив авторів, 2024
© Уманський національний
університет садівництва, 2024

ЗМІСТ

I. ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА.....	5
Ровенчак І. І., Мамчур О. І., Котик Л. І. ВНЕСОК ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА У МЕТОДИКУ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ШКОЛІ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ..	5
Кисельов Ю. О. ДОКТОР ГРИГОРІЙ ВЕЛИЧКО – ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ ГЕОГРАФІЇ.....	10
Кравцова І. В. ПРИРОДА УКРАЇНИ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ГРИЦЯ ВЕЛИЧКА.....	12
Перхач О. Р. АГРОГЕОГРАФІЧНИЙ НАПРЯМОК У НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДОКТОРА ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА.....	16
Котик Л. І. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ІДЕЇ У ПРАЦІ ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА «ОПИС РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ (ДО НАРОДОПИСНОЇ КАРТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ)».....	19
Теліш П. С. ПЕРІОД НАВЧАННЯ Г.ВЕЛИЧКА У ВІДЕНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УЧЕНОГО-ГЕОГРАФА.....	24
II. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНИЧИХ, АГРАРНИХ, ТЕХНІЧНИХ, СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ НАУК У СВІТІ ТА УКРАЇНІ.....	29
Боровик П. М., Яцун О. В. АКАДЕМІК, ГЕОЛОГ, ГЕОГРАФ ТА УКРАЇНОЗНАВЕЦЬ ПАВЛО АПОЛЛОНОВИЧ ТУТКОВСЬКИЙ.....	29
Влах М. Р. ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ НАЗОВНИЦТВА НА ЗАГАЛЬНОГЕОГРАФІЧНІЙ КАРТІ СВІТУ.....	31
Воловик В. М., Козленко В. С. КОНЦЕПЦІЯ ДОВКІЛЛЯ В ЮДАЇЗМІ.....	34
Воловик В. М., Прус В. А. ВПЛИВ КОСМІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ДОВКІЛЛЯ.....	37
Волошин В. М., Копитець Н. Г. ВПЛИВ МІКРОДОБРІВ, СТИМУЛЯТОРІВ ТА РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА ОЗИМИХ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР.....	39
Канський В. С., Козирська А. І. ПОТЕНЦІАЛ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЖМЕРИНЩИНИ.....	41
Канський В. С., Півторак Д. Д. ДИНАМІКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЛАНДШАФТІВ ГАЙСИНСЬКОГО РАЙОНУ.....	44
Ковальчук Р. М. СУЧАСНИЙ СТАН УРАНОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	47
Костюк М. В. УМАНСЬКЕ СЕРЕДНЄ УЧИЛИЩЕ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА САДІВНИЦТВА (1868-1903): УМОВИ ДЛЯ ВСТУПУ ТА ПРАВА ЙОГО ВИХОВАНЦІВ.....	50
Крижевич А. В. НОВІ НАУКОВІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛАНДШАФТІВ.....	57
Нікітіна І. О. КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «СЕРЕДНЄ ПОБУЖЖЯ».....	60

господаря” (1916), “Управа всіляких родів капусти” (1917); у 1931 р. – “Гарбузики-ханьки на гнізда для птахів і на інші потреби”, “Нормальне харчування та значення городини”.

Агрогеографічний напрямок наукової та організаційної діяльності Г. Величка є вкрай малодосліджений і вимагає подальших пошуків, а географічні проблеми сільського господарства є актуальні і для сьогоденної нашої країни – України.

Список використаних джерел

1. Доктор географії Григорій Величко / За ред. О. Шаблія. – Львів : ЛНУ, 2012. – 342 с.
2. Дяченко П. “Сільський господар” на Рогатинщині // Рогатинська земля : історія та сучасність / Матер. першої наук. конф. (Рогатин, 24-25 березня 1995 р.). – Львів-Рогатин, 1995. – С. 127-129.
3. Звідомлення із діяльності краєвого товариства господарського “Сільський господар” у Львові за час від 24 листопада 1924 до 30 листопада 1927 р. – Львів : Сільський господар, 1927. – 86 с.
4. Звіт краєвого товариства господарського “Сільський господар” у Львові за рік 1911. – Львів : Сільський господар, 1912. – 126 с.
5. Звіт краєвого товариства господарського “Сільський господар” у Львові з діяльності за рік 1912. – Львов : Сільський господар, 1913. – 138 с.
6. Зелений П. Сільський господар // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. – Мюнхен : Молоде Життя, 1976. – Т. 8. - С. 2830-2832.
7. Ровенчак І. Григорій Величко – перший український доктор географії // Проблеми географії України. Матер. наук. конф. (Львів, 25-27 жовтня 1984 р.). – Львів, 1994. – С. 49-50.
8. Штойко П. І. Аналіз приміського агровиробництва у працях Григорія Величка // Науковий вісник Волинського університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – Луцьк, 2001. - № 2. – С. 176-177.

Котик Л. І.

Асистент

*Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів*

ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ІДЕЇ У ПРАЦІ ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА «ОПИС РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ (ДО НАРОДОПИСНОЇ КАРТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ)»

В умовах затяжної малоефективної трансформації господарського комплексу України, сповільненої катастрофічними демографічними, економічними, соціо-культурними втратами спричиненими російсько-українською війною, нового прочитання набувають економіко-географічні

дослідження території держави кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. Вони є унікальним науковим спадком та культурним надбанням українського народу та містять не лише інформацію про потенціал економічного розвитку терен держави до советського тоталітарного періоду, але й означають загрози впровадження советської системи господарювання для населення й економіки на українських землях. Одним із визначних українських вчених, наукова спадщина якого розкриває означувану проблематику є доктор географії Григорій Величко (1863-1932).

Григорія Величка академік Степан Рудницький (1877-1937) у листах іменував *«Нестором української географії»* [7, с. 5], як за внесок у науку, так і за трагізм завершення життєвого шляху в советських реаліях буття: *«Проти Нестора української географії проф[есора] Величка, що написав першу географію України та склав першу мапу України, поведено систематичну кампанію, яка нарешті цілком його зламала»* [8, с. 52; 9, с. 191-192].

Дослідник наукової спадщини вченого, професор Олег Шаблій (1935-2023), означив Г. Величка *«зачинателем національної модерної географії»* [7, с. 6] і наголосив, що він: *«1) першим почав писати географію України в її етнічних межах (це передовсім його «Народописна карта українсько-руського народу» (Львів, 1896) та пояснювальні тексти до неї»* [7, с. 6]; *«2) ці та інші твори писав майже виключно тодішньою українською літературною мовою етимологічного правопису»* [7, с. 6]; *«3) має заслуги у розвитку геоурбаністики. ... його можна вважати фундатором національної географії міських поселень»* [7, с. 6].

Науковий спадок Григорія Величка, який охоплює понад 30 наукових розвідок, містить напрацювання як з природничої так і з суспільної географії. З-поміж суспільно-географічних праць, де вчений прямо чи опосередковано розкриває економіко-географічну тематику варто виокремити *«Деякі замітки до етнографічної карти Руси-України»* (1893) [2], *«Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)»* (1897) [5], *«На що можна би звернути увагу при господарській роботі у Львівській філії?»* (1913) [4], *«Львівський повіт щодо молочних корів та причини гіршої господарки у наших селян»* (1913) [3], *«Географічні умови розвитку міст на Україні»* (1930) [6].

Непересічною науковою розвідкою вченого є праця *«Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)»* [5; 7, с. 58-79], де Григорій Величко означив головні економіко-географічні ідеї: проблема зосередження капіталу, інфраструктури у власності неукраїнців; розвиток ремісництва та можливість його комерціалізації; становлення пріоритетних сфер господарства та вплив індустріалізації на розвиток окремих територій і поселень; чинники розвитку господарства (транспортний, сировинний та ін.) та їхній вплив на функціонування міських поселень; формування центрів економічного розвитку території; надмірне використання природних ресурсів.

Загрозливою, на думку Г. Величка є сформована на українських землях ситуація, коли капітал й інфраструктура сфери послуг, перебувають переважно

у власності не українців, коли керівні управлінські, економічні посади займають не проукраїнсько налаштовані особи. У цьому вчений вбачає загрозу для економічного піднесення територій, для розвитку української нації, тим самим за сто років передуючи виклику з проникненням іноземного капіталу (російського) в українську економіку на початку ХХІ ст.: *«У східній частині Руси живе серед Русинів досить значне число Великорусів, чи то, як їх часом звуть, москалів. Так як на заході Поляки бувають дідичами, урядниками, а почасти ремісниками і купцями, так само на всхід Великоруси, тільки що і сіл великоруських значно більше»* [7, с. 69]; *«Маляри є панами на Угорщині і хочуть угорських Русинів повернути на Малярів школами і урядом»* [7, с. 70]; *«Русини дуже мало користають навіть з природних багатств своєї землі та хіба збирають при них тріски і окури на мізерних зарібках»* [7, с. 74]; *«Але те все знаходиться в чужих руках так само, як і весь промисел і фабрики»* [7, с. 74].

Враховуючи сформовану економічну ситуацію, процеси індустріалізації та запиту на світовому ринку на природні ресурси (*«Східниця в дрогобицьких горах є нині найбільша копальня нафти на всю Європу, так як Борислав є найбільшою, а ліпше сказати, єдиною копальнею земного воску»* [7, с. 74]), вчений на кінець ХІХ ст. визначає пріоритетні сфери господарства на території України та наводить їхню спеціалізацію: *«Найважливіші фабрики то: фабрика цукру в Київській і Харківській губерніях, фабрика заліза і сталі в Катеринославській, рафінерії нафти в Галичині, парові тартаки – найбільший з них у Вигоді коло Долини, – бровар та паровий млин»* [7, с. 74].

Учений, аналізуючи господарство Руської землі (України. – Л.К.) зосереджує увагу на економічній спеціалізації територій зумовлених природним розташуванням краю та різноманітності ремесл, що тут розвиваються: *«Русини переважно живуть з хліборобства; де-не-де випасають також товар, як в горах та на степах. Крім того знають також всілякі ремесла, зокрема: шевство, кушнірство, гарбарство, ткацтво, сокирництво, бондарство, колодійництво, гончарство, кошикарство, рибарство, мельництво і т.і.»* [7, с. 73]. При тому Г. Величко наголошує на низькій комерціалізації ремесла як товарної продукції краю, що могло б за підтримки влади, стати джерелом доходів громадян, тим самим сприяти диверсифікації економіки краю, її гнучкості та стійкості до зовнішніх викликів: *«... та рідко коли управляють ремесло як ремесло, з котрого можна би розживатися або бодай жити, а звичайно тільки попри хліборобство як роботу побічну ... При розумній громадській чи то державній допомозі міг би той домашній промисел гарно розвинутися та стати джерелом заможности руського народу, бодай в декотрих сторонах»* [7, с. 74].

Помітні зрушення відбулися лише у ХХІ ст., коли народні промисли стали елементами історико-пізнавального, історико-культурного туризму, коли сформувалася мода і затребуваність на українське, автентичне. Це сприяло збереженню і відродженню промислів на території етногеографічних регіонів

України (Галичина, Покуття, Слобожанщина та ін.) – гончарство, ліжникарство, різьба по дереву, лозоплетіння і т.д. [10].

Г. Величко описуючи міські поселення території України зосереджує увагу на особливостях їхнього географічного розташування та трансформації ваги чинника розташування відповідно до зміни конфігурації транспортної системи території. Наприклад, він так означає положення Львова: *«Положення міста з природи не дуже корисне для розвитку і розросту, бо ріки нема, а околиця не дуже урожайна. Але через проведення залізниць і нагромадження всіляких урядів місто значно зростає як промислом, так і торгівлею»* [7, с. 75]; характеризує розміщення Бучача і Бережан: *«Трохи значніші міста – це Бучач і Бережани; вони лежать вже подальше Тернополя і Львова, то і служать торговельним складом для значних частин Поділля»* [7, с. 76]; описує особливості Стрия: *«Над річкою Стриєм серед широкої долини лежить місто Стрий, що на перехресті чотирьох залізниць розростається бистро, хоч не так давно вигорів майже дотла»* [7, с. 76]; аналізує Чернівці: *«Чернівці розвиваються гарно, бо лежать корисно над Прутом серед урожайного теплого краю і є осередком урядів та світської і духовної управи краю»* [7, с. 77]; описує Маріуполь: *«Маріуполь має пристань для збіжжя і для гірничих добутоків над Азовським морем»* [7, с. 78]. Учений робить загальні висновки, щодо розміщення міст: *«На Прикарпатській (Дністровій і Прутовій) низині значні міста держаться переважно попід гори, бо на границі низинних і гірських сторін більша обміна плодів і живіший рух»* [7, с. 76]; *«Бахмут ...; Слав'яносербськ і Лугань лежать серед околиць знаної з гірських багатств»* [7, с. 78].

Фіксує увагу Г. Величко на сировинний чинник – наявність цінних покладів корисних копалин та їхній визначальний вплив в епоху індустріалізації на розвиток міських поселень: *«Далі на всхід лежить Дрогобич, що свій зріст завдячує бориславським копальням, де давніше добувано нафту, а тепер земний віск. Сам Борислав, недавно мале сільце, тепер через свої копальні має близько 10 тис. населення»* [7, с. 76]; *«Дальше на всхід Болехів, Долина, Калуш мають сільні бані, як і на захід від них Ляцьке, Дрогобич та Стебник, а далі на всхід – Делятин, Ланчин і Косів»* [7, с. 76]; *«Над Прутом лежить Коломия ... Місто се рухливе, торговельне ... До зросту міста причиняється промисл нафтовий, бо там переробляють нафтяну кипячку з Печеніжина і Слободи Рунгурської»* [7, с. 76].

Вчений звертає увагу на цент-периферійні зв'язки і розкриває їхній прояв на прикладі Ярослава: *«Сусідній Перемишлеві Ярослав, ... втратив своє давнє значення торговельного міста і ледве чи може розростатися під боком Перемишля»* [7, с. 75].

Відзначає Г. Величко деструктивний вплив податкової політики на розвиток територій України, що фіксується і зараз у фіскальному просторі держави: *«Броди се важне місто торговельне на границі росії; але в послідніх*

часах перестали бути містом вільним від оплати та через те і розвиток міста тепер слабкий» [7, с. 75].

Вчений критикує традиційний уклад господарського життя українців і вважає його, а також небажання змін головними причинами крайньої бідності українського народу, вимушеної трудової міграції: *«А ми що? Гаруємо та горюємо та отепер навіть по далекім світі за морями щастя-долі глядаємо ... А де ж на світі подибав би такі нужденні хати, що не варті навіть зватися хатами людськими, як у нас? ... Де на світі живуть люде так мізерно самою бульбою та капустаю, як у нас?»* [7, с. 78-79]. Вихід з сформованої ситуації Г. Величко вбачає в освіта та самоосвіті, впровадженні інновацій у всі сфери життя, формування культури змін і толерантного ставлення до інновацій: *«Але за те є школи, є різні просвітні письма, з котрих можна багато навчитися. Тільки треба доброї і сильної волі до науки та покинути раз давній звичай, що ганить все новітнє та повторяє все своє»* [7, с. 79] і констатує: *«В праці і в просвіті наша будуча доля»* [7, с. 79].

Г. Величко означає проблему надмірного використання природних ресурсів, зокрема лісових і земельних ресурсів, тим самим на понад сто років випереджаючи сучасні ідеї сталого розвитку, загроз негативних наслідків впливу на довкілля, виснаження природних ресурсів: *«Коли би люди не вирубували лісів, то увесь захід і північний захід заріс би густим лісом. ... Де степ не ораний, там ростуть ковила, тирма, будяки, всялякі трави та корчі, як: тернина, рокита і дубові корчі. Нині вже степи скрізь поорані, і на них сіють пшеницю і випасають величезні стада овець з тонкою вовною. ... Давно були всюди тури і бобри, а нині хіба назви рік і сіл про них згадують»* [7, с. 68].

Виклики сьогодення зумовлюють перегляд історико-наукового надбання українського народу складовою частиною якого є наукові розвідки доктора географії Григорія Величка. Незважаючи на понад сто років від їхнього опублікування, важливість економіко-географічних суджень означених вченим не втрачає свою актуальність: засилля неукраїнського капіталу, бідність українського народу, невизначеність соціально-економічних трансформацій держави, незбалансований розвиток міських поселень, ресурсна залежність розвитку господарства на регіональному і локальному рівнях тощо. Водночас, актуальними в ХХІ ст. є і рекомендації вченого для подолання сформованих викликів: освіта і самоосвіта, українські інвестиції, розвиток приватної справи, підприємництва на місцях, впровадження інновацій, адекватна фіскальна політика тощо.

Список використаних джерел

1. Величко Г. Господарські задачі Радехівської філії // Господарська часопись. – 1913. – Річник IV. – Ч. 2. – С. 17-20.
2. Величко Г. Деякі замітки до етнографічної карти Руси-України // Діло. – Львів, 1893. – Ч. 52. (6 (18) березня. – С. 1-2.

3. Величко Г. Львівський повіт щодо молочних корів та причини гіршої господарки у наших селян // Господарська часопись. – 1913. – Річник IV. – С. 327-330.
4. Величко Г. На що можна би звернути увагу при господарській роботі у Львівській філії? // Господарська часопись. – 1913. – Річник IV. – С. 2-4.
5. Величко Г. Опис руської землі (до народописної карти українсько-руського народу) // Ілюстрований календар «Просвіти» за звичайний рік 1897. – Львів, 1897. Адаптація О. Шаблія, 2012.: «Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)».
6. Величко Г. І. Географічні умови розвитку міст на Україні // Записки українського науково-дослідного інституту географії та картографії. – Харків: ДВУ, 1930. – Вип. 2.
7. Доктор географії Григорій Величко / за ред. проф. О. Шаблія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 342 с.
8. Котик Л. Економіко-географічні ідеї у працях і листуванні академіка Степана Рудницького // Історія української географії. – 2017. – Вип. 36. – С. 45-53.
9. Листування Степана Рудницького / упоряд., вступна стаття, примітки П. Штойка. – Львів: НТШ, 2006. – 436 с.
10. Ровенчак І., Котик Л. Геокультура і геоосвіта України: навч посібник. – Львів: імені Івана Фрака, 2020. – 164 с.

Теліш П.С.

доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів

ПЕРІОД НАВЧАННЯ Г. ВЕЛИЧКА У ВІДЕНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УЧЕНОГО-ГЕОГРАФА

Григорій Величко (1863-1932) – український географ, природознавець, дійсний член НТШ з 1899 р. Перший українець – доктор філософії з географії (1893). Його життєвий і творчий шлях неодноразово ставав об'єктом дослідження багатьох науковців (Енциклопедія українознавства, 1993, І. Ровенчак, 2000, 2001, 2005, А. Симутіна, 1993, А. Хома, 1991, 1993, 1995, О. Шаблій, 2007, 2012, Штойко, 2001, 2004, 2018) [3, с. 11]. Є і спеціальні дослідження (Ровенчак, 2004, Штойко, 2021), які висвітлюють французький період його навчання і діяльності [2, 4]. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, деякі етапи його життя все ж залишаються недостатньо дослідженими. Особливо це стосується часу його навчання в Академічній гімназії та в університетах Львова, Відня чи Санкт-Петербурга. Наше коротке